

โครงการ

“เสริมสร้างภูมิปัญญา พัฒนาหัตถกรรมอีสานใต้
ไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์”

ระยะที่ 1 ช่วงเวลา 3 เดือน
(ตุลาคม – ธันวาคม 2542)

ของ

รศ.ดร.บุญยงค์ เกศเทศ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

หัตถกรรมดีเหล็ก บ้านลองตอง หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอมือง จังหวัดนครราชสีมา

1. เส้นทางชุมชน

เส้นทางหลวงหมายเลข 2 หรือ A12 จากนครราชสีมา ถึงหลักกิโลเมตรที่ 15 แล้วเลี้ยวขวาตรงป้ายทางเข้าวัดหนองบัว และโบราณคดีปราสาทหินวัดพนมวัน ซึ่งเป็นปราสาทแบบขอม ระยะทาง 4 กิโลเมตร ก่อนถึงปราสาทหินจะผ่านบ้านลองตอง อันเป็นศูนย์กลางการผลิตหัตถกรรมดีเหล็ก นับตั้งแต่ทางแยกทางหลวงหมายเลข (A12) จะผ่านบ้านแสนเมือง บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 เข้าสู่บ้านลองตอง ระยะทาง 3 กิโลเมตร

โบราณสถานที่มีอยู่ตามเส้นทาง

- 1) วัดหนองบัว
- 2) ปราสาทหินวัดพนมวัน

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่นตามเส้นทาง

- 1) หัตถกรรมสานผักตบชวา บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านโพธิ์
- 2) หัตถกรรมดอกไม้รังไหม บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านโพธิ์
- 3) หัตถกรรมประดิษฐ์จากกระดวย บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านโพธิ์

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนหัตถกรรมดีเหล็ก บ้านลองตอง มี 20 คุ้ม จำนวน 169 ครัวเรือน ประชากร 805 คน ชี้อาชีพเสริมดีเหล็กกันเกือบทุกครัวเรือน โดยสืบสานมรดกมาจากรพชน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ชุมชนบ้านลองตอง เป็นชุมชนใหญ่ตั้งมานานกว่า 200 ปี มีอาชีพพื้นฐานทำการเกษตร แต่ในช่วงเวลา 100 ปีถัดมา ชุมชนเริ่มมาประกอบอาชีพเสริมดีเหล็กจนกระจายไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง เช่น บ้านมะค่า บ้านแสนเมือง บ้านหนองบัว บ้านขี้ บ้านนุ บ้านวังหิน บ้านกระดอด เป็นต้น

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

นอกจากชุมชนบ้านลองตอง แล้วยังมีหมู่บ้านในละแวกเดียวกันที่ยึดอาชีพเสริมดีเหล็กเช่นเดียวกันอีกหลายหมู่บ้านในเขตตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอมือง นครราชสีมา กล่าวคือ มีบ้านหนองบัว, บ้านแสนเมือง, บ้านบุง, บ้านตรอกดีเหล็ก, บ้านมะค่า, บ้านกระดอด, บ้านหญ้าคา, บ้านกิโลหกพัฒนา, บ้านหนองงูเห่า, บ้านดอนเพือง เป็นต้น

องค์กรชุมชน

จัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพตีเหล็กเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2524 โดยมีสมาชิกเริ่มตั้งจำนวน 30 คน ปัจจุบันมีนายเพชร บาตรโพธิ์ เป็นประธานกลุ่ม สมาชิกดำรงชีพด้วยการตีเหล็กเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ส่งออกจำหน่ายนอกชุมชน โดยมีผู้มารับผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปไปจำหน่ายคราวละมาก ๆ ทั้งมีดแบบต่าง ๆ จอบ เสียม เป็นต้น แต่ละครัวเรือนยังคงปฏิบัติการกิจเฉพาะครัวเรือนโดยใช้แรงงานจากสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก

ปราชญ์พื้นบ้าน

นายควน เจียนโพธิ์ อายุ 59 ปี บ้านลองตอง เลขที่ 115 หมู่ 9 มีความชำนาญในการตีเหล็กเป็นมิดได้หลายชนิด มีประสบการณ์ตีมิดมา 47 ปี ได้สืบสานมรดกการหัตถกรรมตีมิดมาจากนายเพชร เจียนโพธิ์ ซึ่งเป็นบิดา นอกจากนี้นายสมหมาย จันทรโพธิ์ นายเพชร บาตรโพธิ์ นายเสียม ของโพธิ์ นางประไพ จอมมะเร็ง นางพิกุล ของโพธิ์ เป็นต้น

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรมตีเหล็ก

หัตถกรรมตีเหล็กบ้านลองตอง และกลุ่มหมู่บ้านใกล้เคียงนั้น จะมีความชำนาญในการตีเหล็ก โดยการสั่งสม สืบทอดมาจากบรรพชนในแต่ละตระกูล มากกว่า 100 ปี การตีเหล็กเป็นรูปทรงต่าง ๆ ตามการใช้สอย มีเช่น มิดทั้งที่ใช้ในการเกษตรและมิดใช้งานอื่นจำพวกมีดบาง, มีดบล็อกผลไม้, มีดขอ, มีดบ้อง, มีดค้ำยาว, มีดจ้าว, มีดโต้, มีดเหน็บ, มีดโบว์ เครื่องมือช่างก่อสร้าง เช่น น้อน ใบกบ ส่ว, ประเภทเครื่องใช้ในการเกษตร เช่น จอบ เสียม พลั่ว ขวาน เคียว เป็นต้น

ลักษณะดั้งเดิม

การสืบสานหัตถกรรมตีเหล็กเป็นการถ่ายทอดแบบเครือญาติเป็นส่วนใหญ่ นายควน เจียนโพธิ์ เล่าให้ฟังว่าเริ่มตีมิดตั้งแต่อายุ 12 ปี ราว พ.ศ. 2495 โดยเป็นผู้ช่วยพ่อ ซึ่งมรดกมาจากปู่ทวดหนึ่ง ตั้งแต่ครั้งใช้ไม้เป็นกระบอกลูบลม เมื่อตีมิดเล่มหนึ่งเสร็จจะขายได้ 20 สตางค์ ต่อมาเล่มละ 25 สตางค์ จนถึง 2 บาท ในเวลาต่อมา เหล็กซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักนั้น ได้มาจากเหล็กฝาลังน้ำมัน, เหล็กตะไบ, แหนบรถยนต์ และเหล็กรางรถไฟ สถานที่ตีเหล็กก็ใช้เตาเผาซึ่งก่อเป็นเนินดินไว้ข้างบ้าน มีอุปกรณ์จำพวกทั่งเหล็ก, กระบอกลูบลม, รางน้ำสำหรับชุบเหล็ก, น้อนตีเหล็ก, คีม เป็นต้น (นายควน เจียนโพธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อ 30 ธันวาคม 2542)

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

เมื่อตลาดต้องการเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็กมากขึ้น ทั้งอุปกรณ์ในการเกษตรและเครื่องมือช่างไม้ การตีเหล็กในรูปทรงต่าง ๆ ของบ้านลองตองจึงพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ได้เปลี่ยนกระบอกลูบลมจากไม้มาเป็นกระบอกลูกกะสี และเปลี่ยนมาเป็นพัดลมหอยโข่งตามลำดับ

วัตถุดิบจากที่เคยใช้เหล็กเหน็บ, เหล็กรางรถไฟ, เหล็กฝาถังน้ำมัน ตลอดจนเหล็กตะไบ ก็ต้องมาซื้อหาเหล็กพืด ซึ่งเป็นเหล็กที่มีขายตามท้องตลาดทั่วไป แม้จะไม่แข็งแรง เหนียว หรือทนทานเท่าเหล็กดังก้าวก็ตาม แต่เมื่อต้องรีบเร่งให้ทันกับความต้องการของตลาด ประกอบกับเหล็กชนิดเดิมนั้นค่อนข้างจะหาได้ยาก หรือมีเดิมนั้นก็ต้องซื้อด้วยราคาแพง

ในด้านรูปทรงก็พลิกผันเปลี่ยนแปลงเช่นกัน โดยเฉพาะประเภทมิดได้ดูรูปแบบจากหนังสือต่างประเทศบ้างและนำมาดัดแปลงหรือผสมผสานออกมาเป็นรูปแบบใหม่ รวมไปถึงการค้นคว้าสร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา

การบริหารจัดการ และการตลาด

โดยทั่วไปแล้ว การตีเหล็กบ้านลองตองและหมู่บ้านเครือข่ายใกล้เคียงนั้นจะผลิตอุปกรณ์เครื่องใช้จากเหล็กหลายประเภทโดยจะมีผู้มารับหลายรายซื้อไปคราวละมาก ๆ เพื่อไปเร่ขาย หรือวางจำหน่ายในสถานที่ต่าง ๆ เนื่องจากการตีเหล็ก กลุ่มช่างจะมีเวลาตีในช่วงที่หยุดพักฤดูกาลทำนา ซึ่งก็อยู่ในราวต้นเดือนมกราคม เป็นต้นไป ด้วยถือเป็นอาชีพหัตถกรรมเสริมในครอบครัว อย่างไรก็ตามเครื่องมือเครื่องใช้ที่ดีจากเหล็กก็ยังไม่พอจำหน่าย

ราคามิดได้เล่มละ 5 บาท เมื่อราวปี พ.ศ. 2500-2510 ปัจจุบันมีราคาถึงเล่มละ 50-200 บาท ตามลักษณะการใช้งานและความยากง่ายของการตี

ปัจจุบันซื้อเหล็กกิโลกรัมละ 18 บาท จะตีมีดธรรมดา (มีดโต้, มีดง้าว) ได้เพียง 2 คืบ ขายคืบละ 50 บาท และในแต่ละวันจะตีได้ 10 คืบ

4. กระบวนการผลิต

กรรมวิธีการผลิตอุปกรณ์เครื่องใช้ที่ดีให้เป็นรูปทรงต่าง ๆ จากวัตถุดิบที่เป็นเหล็ก ต้องอาศัยความชำนาญงานและประสบการณ์ของช่างเป็นสำคัญ ช่างตีเหล็กจะต้องมีความอดทน มีร่างกายแข็งแรง เนื่องจากต้องใช้กำลังและอยู่ใกล้กับความร้อนในเตาเผาตลอดเวลา ทั้งสายตาและจังหวะช่วงเวลาในการตีเหล็กก็ต้องฝึกพิถีพิถันเป็นพิเศษ อาจพลาดพลั้งเกิดเหตุได้ตลอดเวลาการทำงาน ด้วยต้องทำงานแข่งกับเวลาเป็นต้นว่าเมื่อเผาเหล็กจนแดงอ่อนขยายตัวได้ที่แล้วต้องใช้เหล็กคืบขึ้นมาวางบนทั่ง โดยต้องรีบใช้น้อนกระหน่ำตีให้แบนหรือขึ้นรูปทรงก่อนที่เหล็กจะเย็น ขณะที่ตีก็ต้องพลิกเหล็กไปมาให้ทันกับจังหวะการตีเป็นต้น จึงไม่ใช่เรื่องง่าย

วัตถุดิบ

- 1) เหล็กกล้าเหนียว ต้องไม่ใช่เหล็กหล่อ
- 2) เหล็กพืด, เหล็กกรัด
- 3) เหล็กเหน็บรถยนต์

อุปกรณ์

- 1) เตาเผา โดยทั่วไปใช้ดินเหนียวปั้นให้มีขนาดพอเหมาะ ตรงหน้าเตาเว้นช่องไว้สำหรับใส่เชื้อเพลิงและเหล็กที่จะเผา ส่วนตอนบนของเตาจะปกคลุมด้วยสังกะสีสำหรับป้องกันฝุ่นละอองที่เกิดจากการเป่าลมในขณะที่เผาเหล็ก
- 2) กระบอกสูบลม 2 ท่อ เพื่อสลับกันสูบลมให้เตาไฟร้อนตลอดเวลา
- 3) รางน้ำ สำหรับชุบมิด บางรายใช้น้ำมันนึ่งจะทำให้ได้มิดที่เหนียวทนทาน ไม่บิ่นง่าย
- 4) หม้อนตีเหล็กขนาดต่าง ๆ 6 ปอนด์, 3 ปอนด์ และ 1 ปอนด์
- 5) ขวาน
- 6) เหล็กชุดเหล็ก
- 7) เหล็กตะไบ
- 8) คีมจับเหล็ก
- 9) เหล็กชี
- 10) เหล็กสลักสวดลาย
- 11) เหล็กตัดขนาดต่าง ๆ
- 12) วัสดุเชี่ยถ่าน
- 13) ค้ำไม้, ค้ำเหล็ก
- 14) ปลอก, แควมิด หรือแควมิด

ระยะเวลาในการผลิต

แม้ว่าช่างตีเหล็กจะกระทำผลิตภัณฑ์จากเหล็กได้หลายประเภทก็ตาม ในกระบวนการผลิตนั้นจะมีช่วงระยะเวลาตามขั้นตอน กล่าวคือ เริ่มจากตัดเหล็กให้มีขนาดตามต้องการ, การตีขึ้นรูป (ตีหลาบ หรือตีขึ้นหุ่น), ตีแต่ง, ตีเค้น, ตกแต่ง, ชุบ ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องระมัดระวังและประณีตบรรจง

ระยะเวลาในการผลิตแต่ละประเภทจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความยากง่าย

เป็นต้นว่า

มีดาบจะตีได้วันละ	8 ค้ำ
มีดโต้และมิดง้าวจะตีได้วันละ	10 ค้ำ
มีดโบว์ จะตีได้วันละ	3-4 ค้ำ
เคียวจะตีได้วันละ	20-40 ค้ำ

แรงงานในการผลิตและการแบ่งปันผลประโยชน์

ในกระบวนการตีเหล็ก จะต้องมีส่วนร่วมอย่างน้อย 2 คนขึ้นไป กล่าวคือ คนสูบลม, คนตี และคนคืบเหล็ก ในกรณีที่ตีเหล็ก 3 คน ต้องตีเป็นจังหวะ 1, 2, 3 สลับกันไปมาซึ่งเรียกว่า “การลงกะเนิน” ในช่วงนี้ช่างเหล็กจะเป็นผู้พลิกเหล็กไปมาเพื่อให้เหล็กที่ถูกตีนั้นอัดตัวกันแน่นเพื่อนวดเหล็กให้เข้ากันและตีแผ่ออกให้บางเพื่อจะเตรียมตีเหลาต่อไป

ช่างเหล็กผู้มีความชำนาญจะเริ่มตีส่วนที่เป็น โคนมิด (ก้นมิด) จากนั้นจึงตีแผ่ตัวมิด

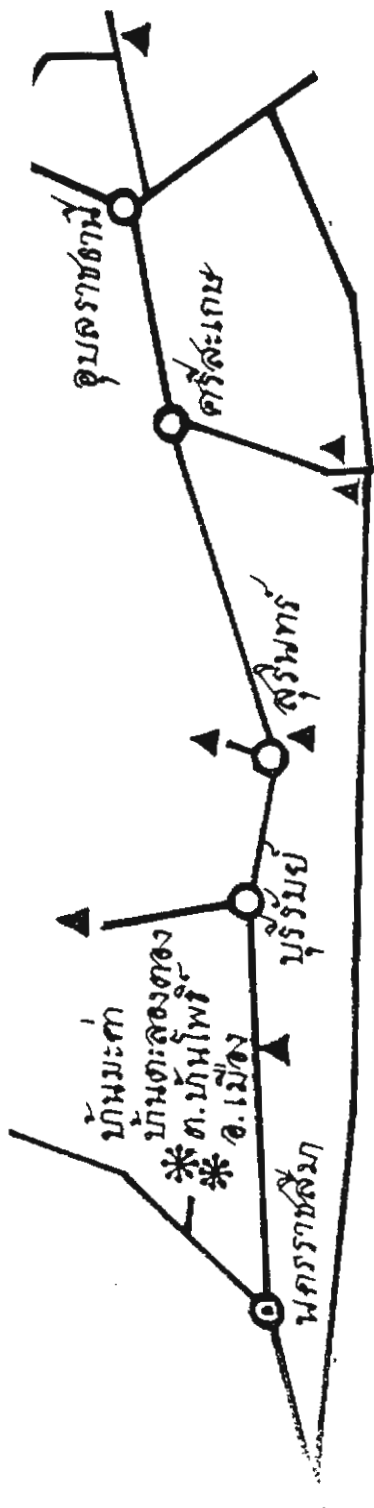
ค่าแรงงานในการตีมิดแต่ละวันจะแบ่งปันผลประโยชน์กันอย่างชอบธรรมตามศักยภาพในการทำงานแต่ละประเภท โดยทั่วไปช่างตีเหล็กจะได้ค่าแรงงานวันละ 150-200 บาท ในกรณีที่เป็ช่างฝีมืออัตราราว 200-400 บาท

ในรายที่เป็นเจ้าของกิจการนับตั้งแต่ลงทุนซื้อเหล็กชนิดต่าง ๆ มาตีตามประเภทที่ต้องการ เช่น เหล็กรีดหรือเหล็กแท่งราคาแท่งละ 100 บาท นำมาตัดและตีมิด โบว์ได้ 3 เล่ม ขายเล่มละ 200 บาท ก็จะได้กำไร 500 บาท ซึ่งก็เป็นค่าแรงงาน

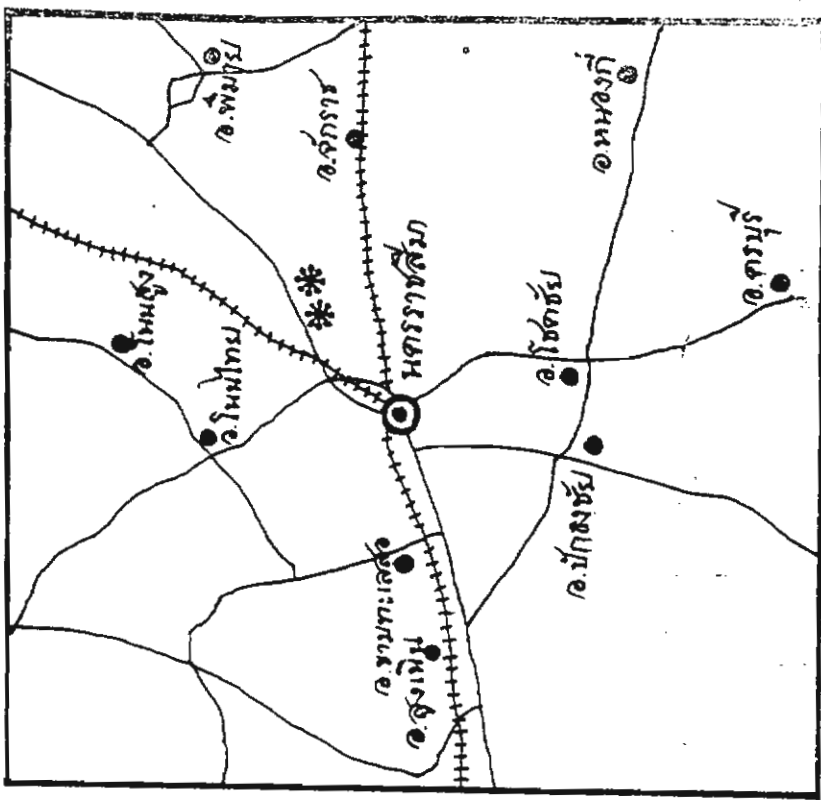
โดยเฉลี่ยแล้ว นายควน เจียนโพธิ์ เล่าว่าจะมีรายได้วันละ 1,000 บาท เนื่องจากเป็นครอบครัวที่ไม่ทำนา จะตีเหล็กได้ทุกฤดูกาล (นายควน เจียนโพธิ์ ให้สัมภาษณ์ เมื่อ 30 ธันวาคม 2542)

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) งานตีเหล็กเป็นงานหนักที่ต้องใช้ความอดทน และร่างกายแข็งแรง จึงขาดผู้สืบสานอย่างจริงจัง
- 2) ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงทำให้ราคาขายผลผลิตต้องสูงตามไปด้วย

บ้านตะลอมทอง : ต.บ้านโพธิ์
บ้านมะค่า : ตำบลกักตบข้าว

ขอนแก่น-มหาสารคาม

บ้านโพธิ์

เมืองพล

สาคู

ตลาดแด-กันธารปราสาท

อ.พนมไพร

บ้านมะค่า-บ้านตะลอมทอง

ถึงศาลาหมู่บ้านโรงเรียน

ตำบลบ้านโพธิ์ เลี้ยวซ้าย

เข้าวัดบ้านหนองออก-เลี้ยว

ขวาแยกเข้าบ้าน หาดสวน เลี้ยวขวา

ไปบ้านกักตบข้าว เลขที่ ๑๑๘ หมู่ ๑

หัตถกรรมสานผักตบชวา บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

1. เส้นทางสู่ชุมชน

จากพื้นที่ในตัวเมืองจังหวัดนครราชสีมา ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 2 หรือ A12 แยกขวามือตรงหลักกิโลเมตรที่ 15 เข้าไป 3 กิโลเมตร ก็จะถึงบ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ช่วงเวลาในการเดินทางจากตัวจังหวัดถึงหมู่บ้านหัตถกรรมสานผักตบชวามะค่าประมาณ 20 นาที

โบราณสถานที่มียู่ตามเส้นทาง

- 1) วัดหนองบัว
- 2) ปราสาทหินวัดพนมวัน

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่นตามเส้นทาง

มีกลุ่มหัตถกรรมดีเลิศหลายชุมชน เช่น บ้านแสนเมือง บ้านมะค่า บ้านหนองบัว บ้านลองดอง เป็นต้น แต่ละชุมชนยังดำเนินอาชีพเสริมดีเลิศทั้งเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรและเครื่องมือทางช่างยังคงแบบดั้งเดิม

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนบ้านมะค่ามีช่างหัตถกรรมด้านดีเลิศจำนวนมาก ปัจจุบันก็ยังเป็นอาชีพเสริมของชุมชน ซึ่งดำเนินไปพร้อม ๆ กับการสานผักตบชวาของกลุ่มแม่บ้าน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ชุมชนบ้านมะค่า เป็นชุมชนโบราณตั้งมานานกว่า 100 ปี ประชากรดำเนินชีวิตด้านเกษตรกรรมทำไร่นาเป็นหลัก โดยมีอาชีพเสริมหัตถกรรมเหลือรูปแบบต่าง ๆ ปัจจุบันบ้านมะค่าแบ่งการปกครองเป็น 20 หมู่ มีจำนวน 257 ครัวเรือน ประชากร 1280 คน

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

กลุ่มชุมชนหลายกลุ่มในละแวกนี้จะตั้งบ้านเรือนอยู่ไม่ไกลกันนัก นับตั้งแต่บ้านแสนเมือง บ้านหนองบัว บ้านมะค่า บ้านลองดอง มีถนนผ่ากลางหมู่บ้านแต่ละบ้านไปสู่ปราสาทหินวัดพนมวัน รอบ ๆ หมู่บ้าน จะมีหนองน้ำอยู่หลายแห่ง

องค์กรชุมชน

นายจำเนียร จันทร์โพธิ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ได้รวบรวมกลุ่มชาวบ้าน โดยเฉพาะแม่บ้าน 40 คน ครูเยาวชนและนักเรียนอีก 25 คน มาอบรมฝึกหัดและเรียนรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ผักตบชวา งานดอกไม้รังไหม และงานกระดาษ เมื่อวันที่ 3-4 สิงหาคม พ.ศ. 2534 วันที่ 22-28

ธันวาคม 2534 และวันที่ 25-26 มกราคม 2535 โดยวิทยากร จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มี รศ.ดร. อรพิน พานทอง และคณะ จึงเกิดกลุ่มหัตถกรรมย่อยขึ้นมา 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสานผักตบชวา, กลุ่ม รางไหม และกลุ่มกระดาด ซึ่งต่อมาได้รวมเป็น “ผลิตภัณฑ์จากวัสดุธรรมชาติ” มีนาย จำเนียร จันทร์ โพร้ เป็นประธานที่ปรึกษากลุ่ม และนางเปรี๊ยะ ชิงโพธิ์ เป็นประธานดำเนินงาน

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง มีหลายราย เช่น

1) นางเปรี๊ยะ ชิงโพธิ์, นางการะเกด ชิงโพธิ์, นางสาววิตรี ยันพิมาย, นางจิราพร หมื่นชำนาญ, นางสาวนพวงศ ถมโพธิ์ เป็นต้น

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

ผักตบชวา ซึ่งชาวนครราชสีมาเรียกว่า “ผักโป่ง” เป็นวัชพืชน้ำชนิดหนึ่งซึ่งทำลายสภาพ แหล่งน้ำให้ตื้นเขิน แต่ผักตบชวาก็อาจนำมาใช้ประโยชน์สานเป็นเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ได้ เช่น กระเป๋ารูปทรงต่าง ๆ, ตะกร้า, กระชามผลไม้, ถ้องกระดาดชำระ, ที่วางกระดาดต้นไม้, ถังขยะ, หมวก, รองเท้า, โคมไฟ, แจกัน, โต๊ะ, ตะกร้าอเนกประสงค์, ภาชนะรูปทรงต่าง ๆ รวมไปถึงเครื่องประดับประเภทสร้อยคอ ต่างหู กิ๊บติดผม เป็นต้น

ลักษณะดั้งเดิม

ชาวบ้านมะค่า หมู่ 6 มีอาชีพเสริมในการตีเหล็ก แต่ก็มีบางรายที่มีฝีมือในการถัก ทอและสานไม้ไผ่สำหรับเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ภายในครอบครัว แต่เดิมต้องสั่งซื้อผักตบชวาจาก จังหวัดราชบุรี และนครปฐม

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

เมื่อได้อบรมฝึกหัดการสานเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยวัชพืชประเภทผักตบชวา, งาน ดอกไม้รางไหม และงานผลิตภัณฑ์จากเศษกระดาด เป็นเบื้องต้นแล้ว จึงมีการรวมกลุ่มพัฒนาฝีมือ ออกแบบ สวดลาย เพื่อให้เป็นที่ต้องการของตลาด จนเป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้าน ตลอดมา

การบริหารจัดการ

เมื่อกลุ่มแม่บ้านและเยาวชนในชุมชนได้ดำเนินอาชีพเสริมสานผักตบชวาก็ส่ง มาให้กลุ่ม นางเปรี๊ยะ ชิงโพธิ์ ซึ่งเป็นประธานกลุ่มจะบริหารจัดการ หาดตลาดและจำหน่ายโดยจะหัก เข้ากลุ่ม 2 %

4. กระบวนการผลิต

จะนำผักตบชวามาความยาว 1 เมตร มาตัดรากใบออกให้เหลือ 80 เซนติเมตร นำมาตาก แห้ง และอบครัวกัมมะถันอีก 1 วัน กับ 1 สีน จากนั้นนำไปเข้าเครื่องรีดเป็นเส้นแผ่นบางตามขนาดที่

ต้องการในการสานวัสดุบางประเภทต้องมีแบบหรือหุ่นเพื่อสานตามรูปทรงนั้น ๆ และเมื่อสานเรียบร้อยก็ถอดหุ่นออก

วัตถุดิบ

- 1) ผักตบชวาตากแห้ง
- 2) กำมะถัน

อุปกรณ์

- 1) หุ่นไม้แบบต่าง ๆ
- 2) กรรไกร, มีด, ฆ้อน, ตะปู
- 3) เครื่องรีดเส้นผักตบชวา
- 4) พู่กัน

ระยะเวลา

ช่วงเวลาในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนเครื่องประดับที่สานจากผักตบชวานั้นจะขึ้นอยู่กับ ขนาดและความยากง่ายของวัสดุชิ้นนั้น ๆ ว่าจะทำอะไร บางชิ้นอาจเสร็จเร็วในแค่วันจะทำได้หลายชิ้น แต่บางชิ้นงานอาจต้องใช้เวลามากหลายวัน

แรงงานในการผลิต

ผู้ผลิตงานสานผักตบชวา ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้านซึ่งปัจจุบันมี 32 ราย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเยาวชนที่ทำงานประเภทนี้มาร่วมด้วย แต่ละรายจะมีรายได้แตกต่างกันตามความมุ่งมั่น ความขยัน เฉลียวแล้วจะมีรายได้อยู่ระหว่าง 2,000-3,000 บาทต่อเดือน

ค่าใช้จ่าย การลงทุน ผลกำไร

วัสดุที่สานจากผักตบชวามีตั้งแต่ขนาดเล็ก ประเภทกล่องเล็ก ๆ สำหรับใส่อุปกรณ์หรือเครื่องประดับ ราคา 10 บาท ในบางชิ้นงาน เช่น โคมไฟ มีขนาดปานกลางแต่ราคาค่อนข้างแพงถึง 1,000 บาท เนื่องจากต้องขึ้นรูปทรงและใช้ความประณีต ในบางชิ้นงาน จะสานผักตบชวาคลุม ภาชนะประเภทเครื่องปั้นดินเผา รูปทรงต่าง ๆ ดันทุ่นทั้งภาชนะดินเผา ผักตบชวาและค่าแรงงานราว 200 บาท และราคาขาย 250-300 บาท

ตลาด

- 1) โรงแรมต่าง ๆ สั่งซื้อเพื่อใช้เป็นวัสดุใช้สอยและประดับ
- 2) นักท่องเที่ยว

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ขาดโรงเรียนที่เป็นสัดส่วนในการนำเสนอผลิตภัณฑ์หัตถกรรมสานผักตบชวา

- 2) ตลาดไม่แน่นอน
- 3) วัตถุประสงค์บางคราวขาดต้องสั่งซื้อจากพื้นที่อื่นทำให้เพิ่มค่าใช้จ่ายในการขนส่งและแรงงาน

หัตถกรรมประเภทหัตถเวชและยาสมุนไพร บ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

1. เส้นทางสู่ชุมชน

จากจังหวัดนครราชสีมา ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 2 แยกขวามือตรงหลักกิโลเมตรที่ 57 ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 207 เข้าสู่หมู่บ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ ระยะทาง 12 กิโลเมตร ใช้เวลาการเดินทางจากจังหวัดนครราชสีมาประมาณ 2 ชั่วโมง

ระยะทาง ช่วงเวลาและการเดินทาง

จากเส้นทางหลวงหมายเลข 2 เข้าสู่พื้นที่หัตถเวช บ้านสระคูณ เป็นระยะทาง 94 กิโลเมตร เวลาการเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง จะถึงชุมชนหัตถเวชและยาสมุนไพร

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

เป็นชุมชนขนาดปานกลาง มี 240 ครัวเรือน ประชากร 1,572 คน ตั้งกลุ่มเพื่อศึกษาวิธีการ นวดและเครื่องยาสมุนไพรมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 มีป้าอนุรักษพืชสมุนไพรกว่า 500 ไร่ มีศาลา และ โรงเรือนสำหรับเป็นสถานที่นวดและมีห้องอบสมุนไพร โดยมีผู้ไปใช้บริการทุกวันเฉลี่ยวันละ 30 ราย

ประวัติศาสตร์ชุมชน

เป็นชุมชนที่องค์กรชุมชนเกษตรเข้มแข็ง มีผู้นำชื่อนายผาย สร้อยสระกลางเป็น ประธานกลุ่ม

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

ลักษณะสภาพชุมชนอยู่ใกล้ป่าสาธารณะของหมู่บ้าน ซึ่งเดิมมีพื้นที่มากกว่าพันไร่ ปัจจุบันคงเหลือเพียง 500 ไร่ เป็นป้าอนุรักษเพื่อเก็บเครื่องยาสมุนไพรมาใช้ในกิจการหัตถเวช

องค์กรชุมชน

ผู้นำชุมชนมุ่งมั่นในการดำเนินงานได้รวบรวมสมาชิกมาฝึกปฏิบัติวิธีการนวดตาม องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับสรีรศาสตร์ ทั้ง มือ เท้า ร่างกาย ส่วนต่าง ๆ ได้ฝึกอบรมความรู้ให้กับผู้สนใจมา หลายรุ่น

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง เช่น นายสุพันธุ์ พิมพ์ดี อายุ 40 ปี, นายพิมพ์า ประนามสา อายุ 45 ปี, นายบุญโฮม ร้อยสี อายุ 39 ปี, นายอุดม กรไพรสมณ์ อายุ 30 ปี เป็นต้น

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถเวช

ผู้นำชุมชนได้จัดหาวิทยากรผู้มีความรู้และความชำนาญมาอบรมฝึกปฏิบัติแก่ชาวบ้านผู้สนใจให้มีความรู้ขั้นพื้นฐานและขั้นปฏิบัติจริงทั้งด้านสรีระศาสตร์ กรรมวิธีการนวดเฉพาะส่วนของร่างกาย ประกอบกับองค์ความรู้ด้านยาสมุนไพร

ลักษณะดั้งเดิม

ชาวบ้านสระคูม มีอาชีพทำนา ทำไร่ เป็นพื้นฐานทุกครัวเรือน

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

เมื่อได้รับการฝึกอบรมความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการวินิจฉัย และฝึกปฏิบัติจริง ทำให้หมอนวดมีความชำนาญมากขึ้น พร้อมกันนี้ก็ได้จัดสร้างห้องสำหรับอบเครื่องสมุนไพร จำนวน 3 ห้อง เพื่อให้บริการอีกทั้งหมอนวดของชุมชนที่มีความชำนาญแล้วก็ได้ออกไปฝึกอบรมให้กับชุมชนอื่นอีก รวมไปถึงการผลิตเครื่องยาสมุนไพร ขายในชุมชน ให้คำปรึกษาแก่ผู้ป่วยที่มาใช้บริการทั้งด้านการนวด อบยา และซื้อยาสมุนไพรที่ทางชุมชนผลิตออกจำหน่าย

การบริหารจัดการ

กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน และหมอนวดได้ดำเนินกิจกรรมบริการ โดยมีปราชญ์พื้นบ้าน จะทำหน้าที่นวด จัดยาสมุนไพร และอบเครื่องยา มีรายได้เข้ากลุ่มหัตถเวช เดือนละประมาณ 5,000 บาท โดยกำหนดบริการนวดครั้งละ 30 นาที ถึง 2 ชั่วโมงต่อราย และดำเนินการเป็นประจำทุกวัน ค่าใช้จ่ายสำหรับผู้มาใช้บริการนั้น ไม่กำหนดคงที่ อัตราขึ้นต่ำตั้งแต่ ราคา 50 บาทขึ้นไป สำหรับการนวดและการอบเครื่องยา ส่วนการซื้อยาสมุนไพรสำหรับรักษาตามอาการของโรคนั้น เป็นไปตามความสมัครใจ

สำหรับรายได้ของปราชญ์พื้นบ้านประเภทหมอหัตถเวชนั้น จะได้รับประมาณ 2,000-3,000 บาท ต่อเดือน

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ชุมชนยังขาดผู้สนใจที่จะฝึกปฏิบัติเรียนรู้ทั้งกรรมวิธีหัตถเวช และองค์ความรู้ด้านเครื่องยาสมุนไพร
- 2) วัตถุดิบประเภทตัวยาสมุนไพรยังขาดต้องไปซื้อหาจากป่าแถบจังหวัดสกลนคร และที่อื่น ๆ
- 3) ผู้มารับบริการหัตถเวชมีมาก แต่ปราชญ์พื้นบ้านที่มีความชำนาญมีน้อย
- 4) การสื่อสารและประสานงานโฆษณาประชาสัมพันธ์

หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ บ้านนาโพธิ์ ตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

เส้นทางสู่ชุมชน

บนเส้นทางหลวงหมายเลข 2 จากจังหวัดนครราชสีมา ประมาณ 57 กิโลเมตร แยกทางด้านขวามือไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 207 อำเภอประทาย และเข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 2061 ผ่านชุมชนหัตถเวชและยาสมุนไพรบ้านสระคู หมู่ที่ 4 ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ เข้าสู่หมู่บ้านนาโพธิ์ โดยผ่านอำเภอกุเมือง อำเภอพุทไธสง เข้าสู่อำเภอนาโพธิ์

ระยะทาง ช่วงเวลา การเดินทาง

นับช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มต้นทางที่จังหวัดนครราชสีมาใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงถึงหมู่บ้านหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่บ้านนาโพธิ์

โบราณสถานที่มีอยู่ตามเส้นทาง

- 1) ปราสาทหินพนมวัน
- 2) ปราสาทหินพิมาย
- 3) ไทรงาม
- 4) พิพิธภัณฑ์สถานและอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่น

- 1) หัตถกรรมตีเหล็กบ้านแสนเมือง, บ้านมะค่า, บ้านลองตอง, บ้านหนองบัว เป็นต้น
- 2) หัตถกรรมสานผักตบชวา ประดิษฐ์รังไหม และผลิตภัณฑ์เศษกระดาษ บ้านมะค่า ตำบลนาโพธิ์
- 3) หัตถกรรมสานหวายบ้านรังกา อำเภอพิมาย

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนบ้านนาโพธิ์ มีอาชีพทำไร่และทำนาเป็นหลัก มีการทอผ้าไหมขึ้นใช้สำหรับสมาชิกในแต่ละครัวเรือน มีได้จำหน่าย ในปี พ.ศ. 2519 ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการให้จัดตั้งกลุ่มสตรีอำเภอนาโพธิ์ขึ้น มีสมาชิกเริ่มก่อตั้งจำนวน 50 ราย มาในปี พ.ศ. 2532 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้รับกลุ่มสตรีทอผ้าไหมเข้าเป็นสมาชิกศูนย์ศิลปาชีพพร้อมกับได้รับเงินอุดหนุน โครงการกลุ่มสตรีทอผ้าไหมพัฒนาก้าวหน้ามาเป็นลำดับ ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 4023 ราย มีกลุ่มเครือข่าย 25 หมู่บ้าน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านนาโพธิ์ หมู่ที่ 1 เป็นชุมชนโบราณที่ก่อตั้งบ้านเรือนมานานกว่า 200 ปี มีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมและทอผ้าไหมมัดหมี่มาอย่างต่อเนื่อง โดยวิธีการทอมือ จนเป็นงานฝีมือที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีชุมชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมถึง 25 หมู่บ้าน ประชากรราว 4,000 คนเศษ ดำเนินอาชีพทำผ้าไหม เป็นอาชีพเสริมหลังจากเสร็จภารกิจจากไร่นา

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

บ้านนาโพธิ์มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับกับที่ดอน ดินร่วนปนทราย มีลำน้ำห้วยลำพังซูลำห้วยขามส้ม, ลำห้วยกอก, ลำห้วยจอก และลำห้วยเปือย

องค์กรชุมชน

โดยทั่วไปแล้วแต่ละชุมชนที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ได้ดำเนินวิถีชีวิตผูกพันกับการทอผ้าไหม ผ้าไหมมัดหมี่ จนถึงปี พ.ศ. 2519 ได้จัดตั้งเป็นศูนย์ขึ้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 มูลนิธิศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ให้ทุนมาดำเนินการ 90,000 บาท เพื่อให้จักรรวบรวมกลุ่มสตรีทอผ้าไหมขึ้นมา ทอผ้าไหมและผ้าไหมมัดหมี่ส่งเข้าไปในพระราชวังโดยตรง มีนางประจวบ จันทร์นวล ปัจจุบัน 53 ปี เป็นหัวหน้าดำเนินการมาตั้งแต่ปีนั้นจนถึงปัจจุบัน

เมื่อได้ตั้งเป็นศูนย์แล้วมีสมาชิกแม่บ้านมาดำเนินการกิจกรรมอยู่ 30 ราย และกระจายงานออกไปสู่ครัวเรือนอีก 128 ครัวเรือน

หนึ่งทางหน่วยราชการอำเภอนาโพธิ์ได้จัดสร้างอาคารโรงเรียนในบริเวณที่ว่าการอำเภอให้เป็นสถานบริเวณจัดแสดงผ้าไหมทั้งในรูปนิทรรศการและการนำเสนอขายผลงาน หัตถกรรมผ้าไหมรูปแบบต่าง ๆ โดยมีนางประคอง ภาสะฐิติ อายุ 56 ปี เป็นหัวหน้าดำเนินงาน โดยปัจจุบันมีสมาชิกถึง 4,023 ราย จาก 25 หมู่บ้านในเขตอำเภอนาโพธิ์

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง

- 1) นางประจวบ จันทร์นวล ชำนาญการออกแบบและทอผ้า
- 2) นางลำไย ชำนาญในกระบวนการมัดหมี่
- 3) นางคำปอน มีความชำนาญในด้านการย้อม
- 4) นางเทอม เชี่ยวชาญด้านการทอ
- 5) นางประคอง ภาสะฐิติ เชี่ยวชาญการทอ การมัดหมี่
- 6) นายเสงี่ยม โพธิ์คำ เป็นผู้คิดค้นประดิษฐ์เครื่องปั่นเกลียวไหม
- 7) นางแสงเดือน จันทร์นวล ชำนาญในด้านออกแบบลวดลาย

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

แนวปฏิบัติด้านการทอผ้าไหมของบ้านนาโพธิ์ ได้สืบสานมรดกจากบรรพชนมาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่า 100 ปี

มีการออกแบบประดิษฐ์ลวดลายศิลปกรรมใหม่ขึ้นมาใหม่ ในขณะที่ลวดลายโบราณก็มีได้
ทั้งให้สูญหายไป ยังคงอนุรักษ์และผสมผสานอย่างลงตัว

ลายโบราณต่าง ๆ มีชื่อเช่น ลายขอลอง ขอฟัก หมี่นาค หมี่คมแก้ว หมี่ดอกแก้ว หมี่งู
เหลือม ลายต้นสน รวงข้าว ลายพรหมห้า ลายเสือโคร่ง เป็นต้น

ลักษณะดั้งเดิม

แต่เดิมมา ชุมชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและคิดประดิษฐ์ทอผ้าไหมและผ้าไหม
มัดหมี่ ลวดลายต่าง ๆ ขึ้นใช้เองในแต่ละครอบครัว ตามแบบอย่างบรรพชนไม่เฉพาะแต่บ้านนาโพธิ์
เท่านั้น หมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตอำเภอนาโพธิ์ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ลักษณะลวดลายโบราณมีเช่น ลาย
หมี่ขอ, หมี่ดินแดง, หวีกล้วย, คมห้า เป็นต้น

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

เมื่อได้จัดตั้งศูนย์ขึ้นมา พร้อมกับรับเส้นไหม จากพระราชวังมาส่วนหนึ่ง แต่มี
เส้นไหมไม่พอเพียงที่จะใช้ทอ จึงต้องรับซื้อจากหลายหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียง เช่น บ้านเสิงสาง
บ้านนาเชือกเขตจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น พร้อมกันนี้ก็รับรูปแบบลวดลายของผู้สั่งให้ทอมา
ดำเนินการอีกทางหนึ่ง

ในการทอทั้งผ้าไหมและผ้าไหมมัดหมี่นั้น กลุ่มสตรีบ้านนาโพธิ์จะเน้นการทอด้วย
มือเป็นสำคัญในกรณีที่ผู้ชำนาญการทอไม่อาจมากระทำที่ศูนย์ (โรงงาน) ได้ก็ให้รับงานไปทอที่
บ้านได้ โดยใช้กี่กระทบ กี่มือโบราณเช่นกัน แต่ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ลวดลายทั้งโบราณ
และสมัยใหม่ และผสมผสาน

การบริหารจัดการ

นางประจวบ จันทน์วาล ซึ่งเป็นประธานศูนย์ได้เล่าให้ฟังว่า กลุ่มสตรีที่มีฝีมือ
ทอผ้าไหม และมัดหมี่ได้มีจำนวน 128 คนเรือน บางคนมีเวลามากก็มาประจำที่ศูนย์ บางคนอาจ
ต้องมีการหน้าที่ดูแลบ้านด้วยก็รับงานไปดำเนินการที่บ้าน โดยได้แจกแจงงานให้รับผิดชอบตาม
ศักยภาพและฝีมือสามารถผลิตงานไหมมัดหมี่ ไหมพื้นเรียบ ยกดอก หางกระรอก ซึ่งเป็นงานฝีมือ
ชั้นเยี่ยม นั้นเป็นลักษณะเฉพาะตัวของบ้านนาโพธิ์ ปัจจุบันรายได้ของศูนย์ซึ่งเรียกว่า “เงินสัจจะ
ของกลุ่มสตรี” มีเงินทุนถึงสองแสนเศษ ได้จัดสรรสงเคราะห์ให้สมาชิกกู้ยืมคราวจำเป็น
(นางประจวบ จันทน์วาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2542)

4. กระบวนการผลิต

การทอผ้าไหม และผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มสตรี บ้านนาโพธิ์ มีกระบวนการผลิตครบวงจร
รวมไปถึงการย้อมด้วยสีธรรมชาติ และสีวิทยาศาสตร์

ลักษณะการทอผ้าพื้นหากทำทั้งวัน จะได้ประมาณความยาว 1 เมตร ถ้าทอผ้าลวดลายจะได้
ไม่ถึง 1 เมตรในแต่ละวัน

ในบางกรณีจำเป็นต้องฟอกสีเหลืองอันเป็นสีปกติของผ้าไหมออกให้เป็นสีขาวเพื่อจะย้อมสีธรรมชาติหรือสีวิทยาศาสตร์ (สีเคมี)

นอกจากจะผลิตตามเงื่อนไขส่งไปในพระราชวังสวนจิตรลดาแล้ว หากมีบริษัทห้างร้านนำรูปแบบหรือลวดลายมาสั่งให้ทอ ทางศูนย์ก็จะดำเนินการให้เช่นเดียวกันโดยคิดเฉพาะค่าแรงงานและวัตถุดิบ ตามกระบวนการความยากง่ายในการผลิต ซึ่งจะกำหนดราคาแตกต่างกันออกไป ตามสภาพที่เป็นจริง

วัตถุดิบ อุปกรณ์ระยะเวลา

วัตถุดิบ

- 1) เส้นไหมดิบ
- 2) สีธรรมชาติ
- 3) สีเคมี

อุปกรณ์

- 1) เครื่องปั่นเกลียวเส้นไหม
- 2) กี่ทอผ้าราคาชุดละประมาณ 5,000 บาท
- 3) เต้า
- 4) อ่างฟอก
- 5) อ่างย้อมสี
- 6) รวดตากเส้นไหม

แรงงานในการผลิต

โดยปกติแล้ว แม่บ้านแต่ละครัวเรือนเป็นแรงงานหลักอาจมีสมาชิกอื่นในครัวเรือนเพิ่มอีกได้ไม่จำกัด ปัจจุบันมีแรงงาน 4,023 ราย กระจายอยู่ 25 หมู่บ้าน ในเขตอำเภอนาโพธิ์
ค่าแรงงานในการผลิตขึ้นอยู่กับลวดลายของผ้าไหม เป็นต้นว่า
ค่าแรงทอผ้าไหมพื้นเมตรละ 100-150 บาท
ค่าแรงทอผ้าไหมมีลวดลายเมตรละ 300-350 บาท
อย่างไรก็ตาม แม่บ้านจะมีรายได้เฉลี่ย 2,000-4,000 บาทต่อเดือน
ส่วนผู้ดำเนินการปั่นเกลียวไหมจะได้ค่าแรงคิดเป็นกิโลกรัมละ 100 บาท แต่จะวันจะปั่นเกลียวไหมได้ประมาณ 2 กิโลกรัม

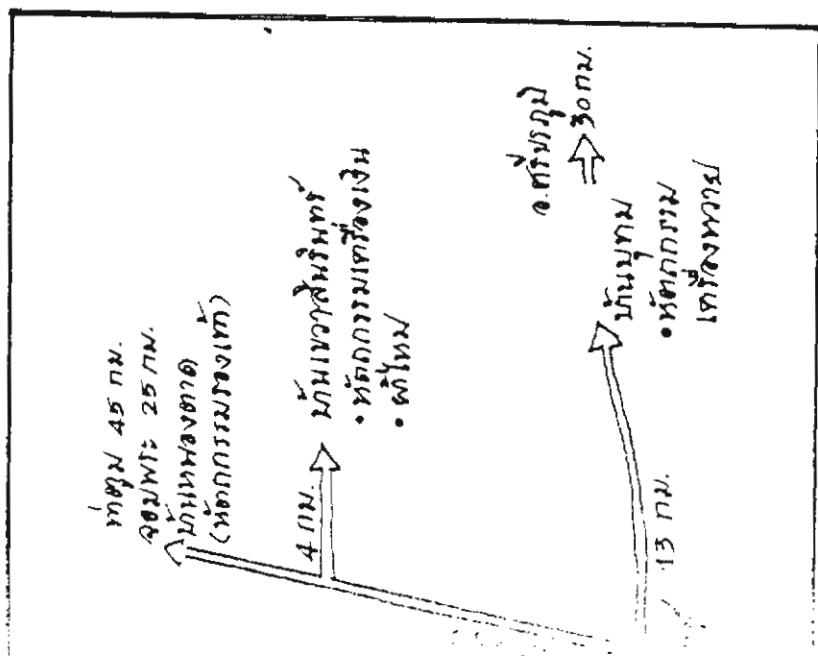
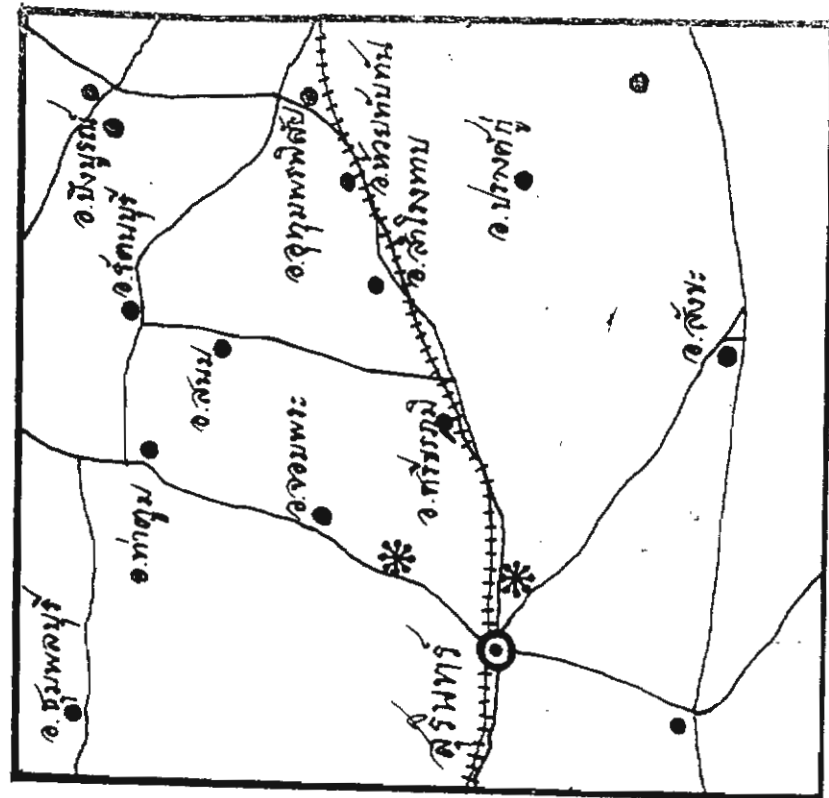
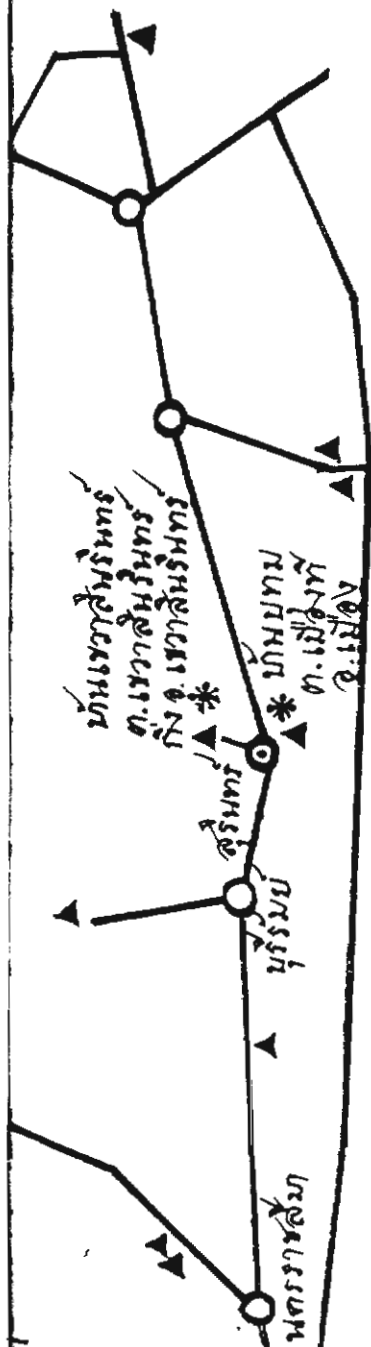
ค่าใช้จ่าย การลงทุน ผลกำไร

ลักษณะการทอผ้าไหม คิดเป็นพับแต่ละพับจะยาว 12 เมตร เฉพาะค่าแรงในการทอแต่ละพับคิดราคาราว 3,000 บาท

ในกรณีที่เป็ผ้าไหมมัดหมี่ซัอนซึ่งเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและค่อนข้างยาก คิดราคาค่าแรงเมตรละ 800 บาท นิยมกำหนดความยาวชิ้นละ 8 เมตร ราคาขายที่บ้านนาโพธิ์ 6,400 บาท แต่หากวางขายในตลาดกรุงเทพมหานครจะราคาประมาณ 20,000 บาท

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ขาดวัตถุดิบในการผลิต
- 2) เครื่องมือ อุปกรณ์ในการผลิตไม่เพียงพอ
- 3) รายได้เพิ่มเฉลี่ยต่อครอบครัวยังน้อยเกินไป
- 4) ตลาดยังไม่กว้างพอ
- 5) ผู้ผลิตยังกำหนดราคาได้ไม่คุ้มเวลาและแรงงาน
- 6) เยาวชนสตรียังให้ความสนใจงานหัตถกรรมผ้าไหมน้อย

หัตถกรรมหวาย บ้านบุทม หมู่ที่ 4 ตำบลเมืองที่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

1. เส้นทางชุมชน

ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 226 จากตัวจังหวัดสุรินทร์ ไปอำเภอศรีขรภูมิ ระยะทาง 12 กิโลเมตร

โบราณสถานที่มีอยู่ตามเส้นทาง

- 1) ปราสาทศรีขรภูมิ
- 2) ปราสาทหินบ้านพลวง
- 3) ปราสาทบ้านปราสาท
- 4) ปราสาทตาเมืองชม
- 5) ปราสาทจอมพระ
- 6) ปราสาทบ้านไพล
- 7) ปราสาทเหมือนไต่ด

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

บ้านบุทม หมู่ที่ 4 ตำบลเมืองที่ มี 196 หลังคาเรือน ประชากร 918 คน สมาชิกกลุ่ม 89ครัวเรือน กลุ่มออมทรัพย์ 124 คน ศูนย์สาธิต 92 คน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ชาวบ้านอุทมอพยพมาจากบ้านเมืองที่เพียง 3 ครอบครัว เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2473 มีความรู้เรื่องการจักสานเครื่องใช้จากไม้ไผ่แต่มาเริ่มงานสานเครื่องใช้จากหวายเมื่อปี พ.ศ. 2527 เคยตั้งเป็นกลุ่มแต่ก็ล้มเหลว มาเริ่มฟื้นฟูใหม่เมื่อนายสุเทพ ศรีลานุช ซึ่งเป็นครูโรงเรียนบ้านบุทม ได้รับทุนวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน” จากสภาการศึกษาแห่งชาติในปี 2535 เริ่มลงทุนจากเงิน 5,000 บาท รับจ้างงานสานหวายจากชาวบ้านมาตลาดจำหน่าย กิจการดีขึ้นเป็นลำดับมาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

เป็นหมู่บ้านริมถนนทั้งสองด้าน

องค์กรชุมชน

เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2524 ตั้งเป็นกลุ่มขนาดเล็ก สานเครื่องมือเครื่องใช้จากไม้ไผ่ จัดตั้งเป็นกลุ่มหัตถกรรมหวายในปี พ.ศ. 2537 รวมสมาชิกได้ 24 คน ขอรุณดำเนินการจากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้งบประมาณมา 48,000 บาท ไปซื้อวัตถุดิบมาดำเนิน

การในปี พ.ศ. 2540 ได้รับเงินสนับสนุนจากธนาคารออมสินแห่งประเทศไทยอีก จำนวนหนึ่ง และ
เครือข่ายเอกชน (จีบ) อีกจำนวนหนึ่งมาจัดกิจกรรม 3 ด้าน กล่าวคือ กิจกรรมเชื่อมโยงโรงเรียนกับ
ชุมชน, กิจกรรมหาวิทยุเพื่อการสาธิตสร้างพิพิธภัณฑสถานและกิจกรรมฝึกอาชีพให้นักเรียน

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง

ประชากรในชุมชนหลายรายมีฝีมือทั้งออกแบบ, สอน และจักสานด้วยฝีมือ
ประณีต เช่น

- 1) นายป๊าย มฤติ อายุ 48 ปี
- 2) นางกันยา จันดาศรี อายุ 46 ปี
- 3) นายเพียร หล้ามิ่ง อายุ 52 ปี
- 4) นางบุญมี ใบครอง อายุ 28 ปี
- 5) นายคำพัน สมัครสมาน อายุ 32 ปี
- 6) นายบุญธรรม บุญสม อายุ 58 ปี
- 7) นายสุระ เทียบแหลม อายุ 36 ปี

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

ลักษณะดั้งเดิม

ยังคงใช้กระบวนการวิธีจักสานด้วยลักษณะดั้งเดิม ทั้งการออกแบบ และใช้เครื่องมือ

ท้องถิ่น

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

- ไปทัศนศึกษาดูงานผลิตหวายที่พื้นที่อื่น เช่น บางไทร พิมาย เป็นต้น
- จัดสร้างพิพิธภัณฑสถานเครื่องหัตถกรรมหวายในโรงเรียน และต้องการให้มีใน
ชุมชน จึงฟื้นฟูอาชีพหัตถกรรมขึ้น
- เคยใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าช่วยผ่าเส้นหวายแต่ไม่มีความชำนาญผลที่ได้ไม่คุ้มกับ
การลงทุนจึงเลิกวิธีการดังกล่าว

การบริหารจัดการ

ทุกครัวเรือนต้องมาซื้อหวายจากกองทุนในราคามัดละ 150 บาท 1 มัดจะมีหวาย
100 เส้น ความยาวเส้นละ 4 เมตร (ในกรณีที่สมาชิกบางครัวเรือนมีทุนทรัพย์ก็อาจซื้อในราคาค้น
ทุน มัดละ 120 บาท ได้แต่ต้องลงทุนครั้งละหลายมัด มิฉะนั้นแล้วรถบรรทุกที่จัดส่งจะไม่คำนิน
การให้)

4. กระบวนการผลิต

แรงงานไปตามครอบครัวต่าง ๆ จักสานตามฝีมือ ความชำนาญและประสบการณ์ หวาย 1 มัด ใช้สานภาชนะขนาดกลางได้ 3 ลูก ราคาขายส่งลูกละ 120 บาท

วัตถุดิบ

- ต้องซื้อหวายจากจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ อ่างทอง และจากประเทศ เขมร อินโดนีเซีย มาเลเซีย
- ปัจจุบันสมาชิกในกลุ่มเริ่มปลูกหวาย (ซึ่งต้องรอเวลาอีก 4 ปี จึงจะตัดหวายมาใช้ประโยชน์ได้
- สีส, น้ำมันสน, ตะปู

อุปกรณ์

- มีดประเภทต่าง ๆ แยกตามลักษณะการใช้ เช่น มีดโต้, มีดญี่ปุ่น, มีดจักดอก เป็นต้น
- หม้อนหงอน
- คีม
- เหล็กหมาด, ตะไบ, เลื่อย เป็นต้น

แรงงานในการผลิต

สมาชิกทุกครัวเรือนในหมู่บ้านบุทมจำนวน 4 คุ้ม 190 ครัวเรือน เป็นแรงงานในการผลิตตั้งแต่เยาวชน ถึงคนชรา โดยมีเครือข่ายไปอีก 6 หมู่บ้าน จำนวน 120 ครัวเรือน ได้แก่ บ้านโคกหลาก 25 ครัวเรือน, บ้านน้อย หมู่ 5 ตำบลขาม 13 ครัวเรือน, บ้านตระเสก หมู่ 5 ตำบลสำโรง 15 ครัวเรือน, บ้านเขม หมู่ 16 ตำบลหนองพิ 25 ครัวเรือน, บ้านหะโรงชัย หมู่ 5 20 ครัวเรือน และบ้านเมืองที่ หมู่ 1 อีกจำนวน 22 ครัวเรือน รวมแรงงานในการผลิตจำนวนประมาณ 2,000 ราย

ค่าใช้จ่าย การลงทุน ผลกำไร

รายได้แต่ละครอบครัวประมาณ 3,500-4,000 บาทต่อเดือน กลุ่มหัตถกรรมเครื่องหวายได้จัดตั้งกองทุน “กลุ่มสัจจะ” เป็นกองทุนออมเงินฝากจากรายได้หัตถกรรมแรงงานจากการสานหวาย ปัจจุบันมีเงิน 160,000 บาท รายได้สำหรับแรงงานเด็กประมาณ 70-100 บาท ต่อวัน ส่วนรายได้สำหรับผู้ใหญ่ตลอดจนแรงงานฝีมือจะได้เฉลี่ยประมาณ 120-200 บาทต่อวัน

ตลาด

- วางจำหน่ายที่ศูนย์ริมถนนสาย 226 ผู้ซื้อส่วนใหญ่จะเป็นนักท่องเที่ยว และร้านค้าต่างถิ่นที่มารับไปจำหน่ายในงานเทศกาล หรือจำหน่ายประจำที่ร้านค้า

ปัญหาและอุปสรรค

- เงินสะสมไม่พอเพียงในการซื้อวัตถุดิบ
- วัตถุดิบหายากและราคาแพง
- อยากให้องค์กรรัฐมาช่วยสนับสนุนทั้งเงิน, วัตถุดิบ และกระบวนการรูปแบบในการผลิต
- ต้องการหาตลาดในต่างประเทศ

หัตถกรรมปะเก้อม, เครื่องเงินและผ้าไหม บ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

1. เส้นทางสู่ชุมชน

จากเส้นทางหลวงสาย 214 สุรินทร์-ร้อยเอ็ด หลักกิโลเมตรที่ 14 จะมีเส้นทางแยกขวามือไปบ้านเขวาสินรินทร์

ระยะทาง ช่วงเวลา และการเดินทาง

นับตั้งแต่ทางแยกเข้ากิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ประมาณ 2-4 กิโลเมตร ใช้เวลาการเดินทาง 5-10 นาที จะพบหมู่บ้านทำเครื่องเงิน และผ้าไหม มีบ้านนาโพธิ์, บ้านโชค, บ้านสคอ และถ้าใช้ระยะเวลาในการเดินทางอีกประมาณ 20 นาที ก็จะพบบ้านอื่น ๆ อีก 12 หมู่บ้าน อยู่รายรอบกิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ หมู่บ้านดังกล่าวผลิตหัตถกรรมทั้งเครื่องเงินและผ้าไหม

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่นตามเส้นทาง

- 1) ข้าวหลาม บ้านท่าศิลา
- 2) หัตถกรรมผ้าไหม

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชน 3 หมู่บ้านหลักที่ทำเครื่องเงิน มีบ้านนาโพธิ์, บ้านโชค และบ้านสคอ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งมีความสามารถในการฝีมือทางช่างแกะสลักและประดิษฐ์รูปพรรณทองและเงิน ก่อนปี พ.ศ. 2526 มีช่างทำเครื่องเงินอยู่เพียง 20 หลังคาเรือน แต่หลังจากนั้นอีกเพียง 6 ปี ช่างหัตถกรรมเครื่องเงินเพิ่มจำนวนมากกว่า 50 หลังคาเรือน ประเภทเครื่องเงินที่กลุ่มช่างแกะสลักและจัดทำมีหลายลักษณะ เช่น คัมพูโบราณ, สร้อยคอโบราณและประยุกต์, เข็มขัด, ปะเก้อม (ประจำ), กระดุม, กำไลทั้งเป็นเม็ดและวง, แหวน เป็นต้น ปัจจุบันนิยมนำเม็ดปะเก้อมมาร้อยสลับกับลูกปัดหินสีทำเป็นสร้อยคอ

ประวัติศาสตร์ชุมชน

เมื่อราว 270 ปีมาแล้ว ชาติพันธุ์เขมรกลุ่มหนึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในหมู่บ้านเขวาสินรินทร์, บ้านโชค และบ้านสคอเป็นส่วนใหญ่ มีช่างฝีมือทำทองรูปพรรณ เช่น ขุนสินรินทร์ บำรุง, นายช่าง มุตตะโสภา, นายदान สุทธิกลับ เป็นต้น ได้ตระเวนรับจ้างแกะสลักกลดลายทั้งเครื่องเงินและทองไปในพื้นที่ต่าง ๆ ในเขตอีสานใต้ จนมีชื่อเสียงในรูปลักษณ์เฉพาะกลุ่ม

หลังจากปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาจนถึงราวปี พ.ศ. 2521 การรับจ้างแกะสลักทองรูปพรรณ ได้รับความสนใจน้อยลงเนื่องจากการคมนาคมสะดวก บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้น ผู้คนจึงนิยมซื้อทองรูปพรรณจากร้านค้าทองคำในตัวเมือง

กลุ่มช่างที่มีความชำนาญในการแกะสลักลวดลายรูปพรรณทองเป็นส่วนใหญ่ นั้นจึงหันมาสนใจเครื่องเงินมากขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา มีกลุ่มช่าง นายสวาท มุตตะโสภา, นายเชียร ผจญกล้า และนายทิน ชิงชัย เป็นต้น ได้รวมกันตั้งกลุ่มอนุรักษ์ศิลปกรรมแกะสลักเงินขึ้น ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

จังหวัดสุรินทร์ ได้รับสืบทอดมรดกและศิลปกรรมทางช่างมาจากเขมร ชาวเขมรกลุ่มหนึ่งมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่บ้าน “โคกเมือง” หรือ “เมืองผไทสมันต์” อันเป็นพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ชาวเขมรกลุ่มนี้มีความสามารถในการแกะสลักทำลวดลายทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับโดยได้ถ่ายทอดมรดกด้านศิลปกรรมมาสู่คนรุ่นต่อ ๆ มา ดังปรากฏอยู่ที่บ้านโชค และบ้านสคอ เป็นสำคัญ โดยเฉพาะการทำหัตถกรรม “ปะเก้อม” (ประคำ) ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

นายสวาท มุตตะโสภา ได้กล่าวเกี่ยวกับที่มาของการทำเครื่องประดับเงินไว้ว่า น่าจะได้รับแบบอย่างมาจากอินเดีย โดยแพร่ขยายไปสู่พระราชวังเขมร ชาวเขมรกลุ่มนี้จึงเรียนรู้ศิลปกรรมแกะสลักลวดลายไว้ ต่อมาได้หนีสงครามมาอยู่ที่เมืองขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ช่างทำเงิน, ทำทอง กลุ่มนี้ได้อพยพเข้ามาอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีอาณาเขตใกล้เคียงกัน (สวาท มุตตะโสภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์)

ปัจจุบันชาวบ้านโชค, บ้านเขวาสินรินทร์ และบ้านสคอ ยึดอาชีพทำหัตถกรรมเครื่องประดับเงินกันเป็นส่วนใหญ่

องค์กรชุมชน

ในกลางปี พ.ศ. 2533 ชุมชนชาวเขวาสินรินทร์ได้ร่วมกันก่อตั้งสหกรณ์ขึ้น เรียกชื่อว่า “สหกรณ์บริการหัตถกรรมเครื่องประดับเงินเขวาสินรินทร์” แต่การดำเนินงานยังไม่ประสบผลสำเร็จ มีความขัดแย้ง และกิจการขาดทุน เนื่องจากตัวบุคคลไม่มีศักยภาพ ขาดลักษณะผู้นำและไม่มีอุดมการณ์ จึงแตกตัวออกมาจัดกระทำเป็นรายบุคคล ดำเนินกิจการเองแบบครบวงจร มีการแข่งขันในเชิงธุรกิจทั้ง ๆ ที่ในราวปี พ.ศ. 2522 กลุ่มช่างมีนายสวาท มุตตะโสภา, นายเชียร ผจญกล้า, นายป่วน เจียวทอง, นายพลอน ผจญกล้า และนายทิน ชิงชัย ได้พยายามรวมตัวขึ้นเป็นกลุ่มเพื่อสร้างงานศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินมาเกือบเต็มรูปแบบแล้วก็ตามแต่ก็ไม่สนใจผลักดันให้องค์กรเข้มแข็งขึ้นมาได้

ปะเก้อม เป็นภาษาเขมร ตรงกับคำว่า “ประคำ” ในภาษาไทยกลาง ใช้เรียกเม็ดเงิน เม็ดทอง ชนิดกลมที่นำมาร้อยเป็นเครื่องประดับ

ปัจจุบันนายใหม่ คมหอม อายุ 56 ปี ผู้ใหญ่บ้าน บ้านโชค หมู่ที่ 3 เป็นผู้นำในการรวมกลุ่ม “หัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค” ขึ้นมาใหม่โดยได้รับเงินจากพัฒนาชุมชนจำนวน 30,000 บาท ขณะนี้มีสมาชิกจำนวน 32 คนเรือน ประธานกลุ่มได้ซื้อเครื่องรีดเงิน ราคา 12,000 บาท ไว้ประจำที่กลุ่ม โดยอนุญาตให้สมาชิกยืมได้

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง

ช่างฝีมือชั้นครูมี 4 ราย คือ

- 1) นายสวาท มุตตะโสภา อายุ 76 ปี มีฝีมือแกะสลักเครื่องเงินรูปทรงโบราณทั้ง ปะเก้อม, สร้อยคอ, คຸ້ມຫູ່และอื่น ๆ เคยได้รับรางวัล ขณะนี้หยุดทำเพราะมองไม่เห็น
- 2) นายกอด ขาวเครือ อายุ 55 ปี เป็นศิษย์นายสวาท มีความชำนาญ สร้อยคอ โบราณ, คຸ້ມຫູ່ ฝีมือเทียบเท่านายสวาท
- 3) นายป่วน เจียวทอง อายุ 58 ปี ฝีมือละเอียดทำได้ทุกประเภท ถนัดคຸ້ມຫູ່ (ขจอน) มากที่สุด
- 4) นายคำรณ เหมหาญ อายุ 36 ปี มีความสามารถแกะลายหลายชนิดได้ละเอียด ถนัดด้านปะเก้อม เป็นหัวหน้าครอบครัวที่มีสมาชิกทำเครื่องเงิน โดยตลอด

ส่วนช่างฝีมือคนอื่น ๆ มีเช่น

- 5) นายพลอน ผจญกล้า อายุ 40 ปี
- 6) นายเปลื้อง ผจญกล้า อายุ 35 ปี
- 7) นายประทีน ชิงชัย อายุ 42 ปี
- 8) นายบุญเลิศ
- 9) นายสุพจน์
- 10) นางหมวย
- 11) นายปัญญา ชำนาญทำกระดุม
- 12) นายเชียร ผจญกล้า อายุ 70 ปี ชำนาญงานด้าน สร้อยคอโบราณ
- 13) นายศุภสิทธิ์ เหมือนประสาน อายุ 32 ปี ชำนาญงานโบราณ

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องประดับเงินรูปทรงต่าง ๆ ของสามหมู่บ้านในกิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ ซึ่งดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันนั้น อาจพิจารณาถึงองค์ความรู้ได้ดังนี้

ลักษณะดั้งเดิม

แต่เดิมช่างแกะสลักลวดลายจะนิยมแกะสลักเฉพาะรูปทรงเดียวคือ “ปะเก้อม” หรือลูกประคำ ซึ่งมีลักษณะเป็นลูกเงินทรงกลมและทรงหลายเหลี่ยมเม็ดเล็กหลายขนาด เจาะรูตรงกลางเพื่อร้อยด้วยด้ายเป็นเครื่องประดับประเภทสร้อยคอและสร้อยข้อมือ

ลักษณะเด่นของปะเก้อมจะอยู่ที่ศิลปะลวดลายที่กลุ่มช่างได้สืบสืบทอดมาจากบรรพชน เช่น รูปทรง ลูกเงิน ดอกบัว มะเฟือง หกเหลี่ยม เป็นต้น วิธีการประดิษฐ์กรรมนั้นจะใช้แผ่นเงินวุ้นครั้งซึ่งจัดทำเป็นรูปทรงตามต้องการ จากนั้นจึงแกะสลักลวดลายซึ่งใช้เพียงไม่กี่ลาย ที่นิยมจะเป็นลายกลีบบัว

อุปกรณ์เครื่องใช้ในการแกะสลักลวดลาย มีเพียงไม่กี่ชิ้น เช่น ตะไบ ครั่งหรือชัน เครื่องรีดเงินเป็นเส้น ขั้วนิตี๊ตัง ผงคินเผา น้ำมันยาง น้ำมันหมู แท่นเขาคาย คีม และน้ำประสาน

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

ต่อมาได้คิดสร้างสรรค์รูปทรงใหม่ผสมผสานกับลักษณะดั้งเดิม เช่น “จาร์” ซึ่งมีลักษณะรูปทรงกระบอก “ขออน” หรือ “ตะเกา” เป็นรูปทรงดอกไม้มีก้านเลียบเพื่อใช้เป็นคัมพู มีการคิด “ระแวง” หรือ “ตีนตุ๊กแก” ใช้เป็นต่างหู, แกะสลักสายเข็มขัด เป็นต้น

ลักษณะรูปทรงที่ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงตลอดจนเพิ่มเติมเครื่องประดับชนิดใหม่ขึ้นมาแต่ละช่วงก็ได้พยายามนำมาใช้ผสมผสานกับปะเก้อม ซึ่งมีอยู่แต่เดิม เป็นต้นว่าร้อยสลับกันหลาย ๆ ประเภทเป็นสายสร้อยคอ และสร้อยข้อมือ นอกจากนี้ยังได้คิดรูปทรงแกะสลักกระดุมเงินขึ้นมาอีกหลายลาย แม้ปะเก้อมที่เคยแกะสลักลายไม่มีแบบ ก็ได้ดัดแปลงตกแต่งขึ้นอีกหลายรูปทรงเพื่อให้กลมกลืนกับลักษณะของจาร์, กรวย, เมงดา ที่คิดขึ้นมาใหม่ ปะเก้อมรูปทรงใหม่มีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น หมอน ฟักทอง ลูกเงิน โอง ตะโพน แปดเหลี่ยม เป็นต้น

อุปกรณ์ในการผลิตก็ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกเพื่อให้สอดคล้องกับการผลิตซึ่งต้องการความรวดเร็ว เป็นต้นว่ามีเครื่องรีดเงิน เครื่องบัดกรี เบ้าหลอม เหล็กเจาะ เป็นต้น

ปัจจุบันมีช่างผู้ออกแบบลวดลายประมาณ 20 ราย โดยนำรูปแบบโบราณมาผสมผสานกับความนิยมสมัยใหม่

การบริหารจัดการและการตลาด

เมื่อลักษณะปะเก้อมและงานประดิษฐ์กรรมเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ บ้านโชค และบ้านสคอ ได้รับความนิยมจากลูกค้า จึงมีผู้ดำเนินการไปซื้อเม็ดเงิน มาจ้างช่างประคิษฐ์รูปทรงเครื่องประดับตามที่ตลาดต้องการ แล้วเปิดร้านค้าจำหน่ายบริเวณริมถนนในเขตบ้านเขวาสินรินทร์ ซึ่งเป็นเส้นทางเข้าสู่กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์

บ้านที่มีช่างเงินรับงานไปจัดกระทำบัดเสร็จครบวงจรตามสั่งนั้นมีช่างบ้านโชค 50 หลังคาเรือน บ้านสคอ 20 หลังคาเรือน และบ้านเขวาสินรินทร์อีก 20 หลังคาเรือน รวม 90 ครอบครัว

ช่างฝีมือแต่ละครอบครัวจะรับงานมาจัดกระทำตามสั่ง โดยคิดค่าแรงตามความยากง่ายของเนืองงาน เฉลี่ยตั้งแต่ 3 บาท ถึง 50 บาท โดยประมาณ เมื่อคิดเป็นวันแต่ละคนจะได้ค่าแรงงานราว 70-100 บาท ส่วนช่างฝีมือจะได้ค่าแรงระหว่าง 100-500 บาทต่อวัน

4. กระบวนการวิธีการผลิต

กรรมวิธีการผลิตเครื่องประดับเงินลักษณะต่าง ๆ มีขั้นตอนและรายละเอียดแตกต่างกัน ประการสำคัญก่อนที่จะนำเม็ดเงินไปแกะสลักนั้นต้องเริ่มตั้งแต่กระบวนการนำเม็ดเงินไปหลอมละลายให้เผือกเป็นแท่งจากนั้นจึงนำไปเข้าเครื่องรีดให้เป็นแผ่นบาง ๆ จึงถึงขั้นตอนตัด ม้วน เชื่อม และตีให้เป็นรูปทรงตามต้องการมีการตกแต่งริมขัดชั้นเจาะร่องแกะลวดลาย ขัดขาว เป็นต้น

วัตถุดิบ

- 1) เม็ดเงิน ต้องซื้อจากกรุงเทพมหานคร ราคา กิโลกรัมละประมาณ 8,000-10,000 บาท (น้ำหนักบาทละ 140-180 บาท)
- 2) ครั่ง, ชัน, ขี้ผึ้ง
- 3) สายเชือก, สายเอ็น
- 4) น้ำประสานทอง
- 5) น้ำสารส้มและเกลือ

อุปกรณ์

- 1) เบ้าหลอมเงิน
- 2) แท่นพิมพ์
- 3) เครื่องรีดเงินให้เป็นแผ่นบางยาว
- 4) เครื่องตัดแผ่นเงินตามขนาดที่ต้องการ
- 5) ฆ้อนขนาดต่าง ๆ สำหรับตีเข้ารูปทรง
- 6) เหล็กแหลมใช้เผาไฟเพื่อเจาะรู
- 7) เครื่องเป่าเงินให้หลอมละลาย

ระยะเวลาในการผลิต

ในการผลิตแต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลา ซึ่งแตกต่างกันแต่จะกระทำด้วยความประณีต โดยเฉพาะการแกะสลักลวดลายจะใช้เวลามากที่สุด ในแต่ละวันช่วงที่มีความชำนาญจะทำลูกปะเกือกที่แกะสลักลวดลายเสร็จได้ประมาณ 20 เม็ดเท่านั้น ในกรณีที่ทำตุ้มหู (ขจอน) ข้างปวนเจียวทอง ซึ่งมีความชำนาญมากทำให้ฟังว่าต้องใช้สายตามากจะทำได้วันละ 1-2 คู่ ขึ้นอยู่กับความมุ่งมั่นและอารมณ์ สำหรับลูกปะเกือกนั้นทำง่าย แม้เด็กรุ่นใหม่ก็ทำได้ (นายปวน เจียวทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2542)

แรงงานในการผลิตและการแบ่งปันผลประโยชน์

แรงงานในการผลิตเป็นแรงงานในครอบครัวซึ่งมักจะกระทำเพื่อเสริมครอบครัว หากจะมีการจ้างก็จะกำหนดอัตรากันตามข้อตกลงราคาค่าจ้างแต่ละประเภทจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความยากง่ายของเครื่องประดับชนิดนั้น ๆ เช่น เม็ดปะเก้อมเม็ดละ 3-5 บาท การริดเงินแล้วทำเป็นวง ๆ ตามขนาดที่ต้องการคิดราคาค่าจ้างก็โลกรัมละ 75 บาท เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วแต่ละครอบครัวจะแบ่งงานกันทำเป็นต้นว่าทำเม็ดเงินให้กลม, แบน ตามงานสั่งโดยผ่านร้านค้าซึ่งมีรูปแบบหรือตัวอย่างให้จัดกระทำ ราคาค่าจ้างอยู่ระหว่าง 1-50 บาท ตามขนาดและความยากง่าย โดยเฉลี่ยแล้ว แรงงานช่างธรรมดาจะได้วันละ 100-150 บาท ส่วนแรงงานเด็กจะได้ประมาณวันละ 70 บาท

ค่าใช้จ่าย การลงทุน กำไร

ในการลงทุนจะต้องใช้จ่ายไปซื้อเม็ดเงินจากกรุงเทพมหานคร เม็ดเงินมีหลายลักษณะทั้ง เม็ดเกลี้ยง, เม็ดสี, เม็ดทราย, เม็ดข้าว, ตุงตุง ผู้ไปซื้อมีนางประนอม รังสิมณีรัตน์ อายุ 48 ปี ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน และนางสุภรณ์ เหลี่ยมดี อายุ 45 ปี เมื่อซื้อวัตถุดิบมาแล้วก็แจกงานไปตามช่างเฉพาะด้านให้ประดิษฐ์ตามแบบที่ต้องการ

แต่เดิมขณะเมื่อรวมกลุ่มเป็นองค์กรสหกรณ์ ยอดจำหน่ายมีรายได้เดือนละประมาณ 1 ล้านบาท โดยมีผลกำไรประมาณเดือนละ 1-2 แสนบาท แต่เมื่อองค์กรชุมชนไม่เข้มแข็ง กิจกรรมรวมกลุ่มก็ยุบไปโดยปริยาย ต่างก็แยกกันมาดำเนินกิจการเป็นของตนเอง นางอรพรรณ ประดับสุข เล่าให้ฟังว่าหลังจากแยกกลุ่มมาดำเนินกิจการแล้วจะมีรายได้เดือนละประมาณ 20,000-30,000 บาท ในขณะที่ต้องเช่าห้องแถวดำเนินกิจการ (อรพรรณ ประดับสุข เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อ 26 ธันวาคม 2542)

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง จึงเกิดการแข่งขันในเชิงธุรกิจ
- 2) การสืบทอดวิชาความรู้ในศิลปกรรม การประดิษฐ์เครื่องเงินยังไม่กระทำจริงจัง
- 3) ตลาดเครื่องเงินยังไม่กว้างขวางพอ
- 4) คนรุ่นใหม่ไม่มุ่งมั่นที่จะยึดอาชีพนี้
- 5) ขาดผู้นำที่มีศักยภาพและอุดมการณ์
- 6) ขาดเงินทุน
- 7) ไม่มีผู้ชำนาญการด้านตลาดและการบริหารจัดการ
- 8) เคยรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ดำเนินกิจการดีมาก แต่ภายหลังต้องปิดกิจการ ด้วยเกิดความขัดแย้ง ทั้งการดำเนินการ และการเงิน ทำให้เงินกู้จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมต้องสลายไป